

ZÁVĚR

Z rozboru prešovských knih městské dávky vnitřního města a předměstí z let 1619—1660 jsme mohli čerpat spolehlivé údaje pro sledování a hodnocení demografických změn i charakteru vývoje majetkové struktury a tyto poznatky doplnit o výsledky výzkumu struktury řemeslné výroby a funkce dálkového obchodu města.

Svobodné královské město Prešov v 17. století bylo centrem Šariše a svou velikostí i ekonomickým potenciálem bylo jedním z nejvýznamnějších východoslovenských měst. Roku 1617 Prešov soustřeďoval 4 700—5 100 obyvatel a do roku 1660 neustále postupně rostl. Vedle obyvatel mluvících německy, v jejichž ruce byl soustředěn velký majetek i vláda ve městě, žili v Prešově i Slováci a Maďaři.

Poměrná ekonomická prosperita lákala k přestěhování a získání měšťanského práva především řemeslníky, avšak také obchodníky a představitele městské inteligence z různých oblastí Slovenska (zejména z Bardějova, Levoče, Velkého Šariše, Kežmarku a Košic), avšak také z ostatních částí Uher, Polska, Slezska, německých zemí, Rakous, Sedmihradska, Moravy, Čech a Lužice. V porovnání s Bardějovem byla v první polovině 17. století intenzita imigrace těchto ekonomicky aktivních složek městské společnosti nejen dvojnásobná, ale také mnohem rovnoměrnější zvláště ve dvacátých, třicátých a čtyřicátých letech 17. století.

Přesto, že město značně trpělo politickými i válečnými konflikty, rekatolizačním tlakem a neúměrnými fiskálními požadavky uherského státu, jeho ekonomická prosperita nebyla zlomena, ba naopak Prešov prožíval období všestranného rozvoje, i když se musel vyrovnávat s materiálními obtížemi, jak o tom svědčila klesající výše placené městské dávky.

Stav řemeslné výroby jsme sledovali na základě informací z prešovské knihy měšťanských práv. Zjištěný počet řemeslníků jsme snížili na polovinu, abychom vyjádřili přibližné množství těch, kteří žili a pracovali současně. Mezi majiteli domů bylo 358 řemeslníků zastoupeno 60,37 % (roku 1619) až 51,51 % (roku 1645). Vykonávali 61 řemeslných odvětví. Čelní postavení podle početního zastoupení příslušelo skupině oděvních řemesel, následovala

řemesla kovodělná, dřevozpracující, potravinářská, textilní, kožedělná a stavební. Skupina kovodělných řemesel vykazovala nejbohatší specializaci počtem odvětví, jejichž technicky náročné výrobky byly určeny nejen pro místní a oblastní trh, ale i pro sféru trhů vzdálenějších, zvláště na export do Polska a Sedmíhradska, kde se uplatnily ve značné míře i výrobky prešovských kloboučníků. Zvláště kovodělnými odvětvími Prešov konkuroval Bardějovu, vytlačoval ho z oblastního trhu a dokonce překrýval i okruh bardějovského trhu místního.

Některé řemeslníky zatěžovaly dluhy tak, že dávali do zástavy i šperky a oděv. Ačkoliv byly zástavní sumy velmi nízké, nemohli shromáždit peněžní hotovost k jejich úhradě. Vedle majetku polí, luk a zahrad nabízela doplněk či pramen obživy chudším vrstvám obyvatel domácká výroba plátna, které v prvních dvou desetiletích zčásti vozili bílit do Bardějova, pokud si dokázal do jisté míry udržet monopol na bílení. Zájem o tento druh podnikání projevil i zámožnější prešovští obchodníci a řemeslníci.

Od poloviny 16. století se řemeslná výroba Prešova intenzivně rozvíjela. Diferencovanost řemeslných odvětví se zvětšila téměř na dvojnásobek, počet řemeslníků se u kožedělných a stavebních odvětví zdvojnásobil, u ostatních řemeslných odvětví se zvýšil třikrát až čtyřikrát. Ze slovenských měst převyšovala Prešov v 17. století počtem řemeslníků a stupněm specializace jen Bratislava. Řemeslníků pracovalo v Prešově patrně tolik jako v Košicích a Levoči (kde však byla výroba bohatěji členěna), Banské Bystrici a Trnavě. Počátkem 18. století organizovalo řemeslnou produkci Prešova 28 cechů.

Řemeslná výroba v Bardějově od poloviny 16. století přes určité strukturální změny poměrně stagnovala. V první polovině 17. století byla počtem řemeslníků a bohatostí výrobních specializací zhruba na úrovni Prešova v polovině 16. století. V Prešově v první polovině 17. století dominovala řemeslná produkce pro bližší tržní okruh a nebyla doložena jednostranná orientace na exportní výrobní odvětví ani studiem stavu řemeslné výroby, ani odpovídajícími změnami v majetkové struktuře.

Prešov představoval vyspělé řemeslnické město, byl centrem místního a oblastního trhu, plnil funkci prostředníka v systému ekonomických vazeb Slovenska a karpatské oblasti a měl přímé kontakty s velkým mezinárodním obchodem. Prešovští obchodníci udržovali ve vlastní režii obchodní spojení s Polskem, Slezskem, Rakousy, Moravou a Sedmíhradskem. V exportu převážovaly zemědělské produkty, suroviny a zejména víno, jímž zásobovali Krakov a severokarpatské trhy. Předmětem importu byly různé řemeslné výrobky, koření, suroviny a polotovary, které se prostřednictvím Prešova dostávaly na východoslovenské, uherské a sedmíhradské trhy.

Vedle vývozu vína byl nejrentabilnějším obchodním odvětvím obchod kramářským zbožím, které nejbohatší prešovští obchodníci nakupovali převážně ve Vídni od zástupců německých a italských firem na úvěr. Zboží si Prešovské opatrovali též v Bratislavě od českých a moravských obchodníků (roušky, sukno) či bratislavských řemeslníků (klobouky). Od počátku 17. sto-

leti navštěvovali ve větší míře slezské, moravské a polské trhy. V jejich obchodním podnikání získala postupně během prvních tří desetiletí 17. století vedle kramářského zboží a polského plátna vedoucí postavení slezská a moravská sukna, pro něž Prešované sami zajížděli do středisek soukenické výroby. I při těchto obchodních transakcích využívali úvěru. V Rakousích nadále nakupovali zejména dražší druhy suken.

Prešovský dálkový obchod nejméně od sedmdesátých let 16. století až do dvacátých let 17. století prožíval období poměrné prosperity, narušované jen v některých letech politickými a vojenskými komplikacemi či ekonomickými změnami. Vzrůstal zejména objem a intenzita importu, zatímco bardějovský import se snižoval a sortimentem se přizpůsoboval koupěschopnosti odběratelů a potřebám místního trhu. Do jeho rámce byl Bardějov vtlačován i konkurencí Prešovanů, kteří vynikli jako prostředníci dodávek výrobků masové spotřeby — textilií a kramářského zboží.

Obchodní prosperity využilo k přestěhování v letech 1597—1648 pět vídeňských obchodníků, kteří získali prešovské měšťanské právo spolu s dalšími 33 obchodníky z Bratislavy, Levoče, Trnavy, Znojma, slezských, polských a dolnouherských měst. V letech 1649—1676 přibýlo dalších 32 obchodníků. Jednalo se o obchodníky z profese, kteří se stabilně účastnili dálkového obchodu města a ovládali ho.

V letech 1597—1633 pak povolila městská rada podílet se na obchodě vínem 33 měšťanům, kteří převážně chtěli těžit z konjunktury obchodu vínem koncem druhého desetiletí 17. století. Jen dva z nich byli obchodníky z profese. U deseti měšťanů bylo uvedeno jiné zaměstnání. Osm bylo řemeslníky, jeden učitel a jeden varhaník. Svědčí to o skutečnosti, že přístup k provozování obchodu byl otevřený a této možnosti zejména za obchodní konjunktury využívaly široké vrstvy obyvatel Prešova.

Do dálkové směny vedle obchodníků uvedených s tímto povoláním v knize měšťanských práv byli zejména za příznivé situace na trhu zapojeni i četní zámožnější měšťané, drobní kramáři a řemeslníci mistři, kteří se snažili získat zvláště na severokarpatských polských trzích levněji suroviny a odprodat výhodněji své výrobky. V Bardějově podle evidence třicátkových register se zabývalo dálkovým obchodem v první polovině 17. století 76—102 měšťanů, aniž by byl některý z nich knihou měšťanských práv kvalifikován jako obchodník. Soudíme, že v Prešově byl počet obyvatel zapojených do dálkového obchodu i jen příležitostně nejméně dvojnásobný v porovnání s Bardějovem.

Ekonomická prosperita řemeslné výroby a dálkové směny zboží, i když prodělávala určité výkyvy a regresivní zvraty, působila na majetkovou strukturu městské společnosti a v letech 1619—1660 vedla k postupnému prohlubování majetkových rozdílů mezi majiteli domů. Tyto změny postihly zejména střední majetkové kategorie (třetí a čtvrtou). Majetkový potenciál těchto skupin se sice podstatněji neztenčil, avšak jejich početní převaha postupně slábla, takže nemohly být stabilizujícím činitelem sociálních poměrů.

Navíc vnitřní struktura této střední vrstvy nebyla jednotná. Třetí kategorie inklinovala spíše k chudší druhé majetkové skupině, což se projevilo shodným charakterem vývoje majetkových disproporcí, které se k roku 1645 stíraly. Zatímco tento trend ve druhé majetkové kategorii dále pokračoval, sblížila se třetí majetková skupina postupným přiostrčováním majetkových rozdílů se skupinou čtvrtou, kde tento směr změn převažoval stále.

Dalším charakteristickým rysem sociální struktury Prešova bylo nahromadění málo majetného a nemajetného obyvatelstva v první majetkové kategorii, způsobené přesunem středně majetných skupin a nabývající na intenzitě zvláště v období 1645—1655. U nejzámožnějších skupin (páté a šesté) se neprojevily podstatné změny v poměru početnosti a majetnosti. Majetkové disproporce se v obou případech stíraly. U několika nejbohatších (šestá kategorie) se po roce 1645 majetkové rozdíly prohlubovaly, zatímco v páté skupině nadále převládala orientace k jejich vyrovnávání. Na rozdíl od středních vrstev bývá stírání majetkových disproporcí u zámožnějších skupin měšťanů reakcí na příznivé ekonomické tendence.

Majetkové rozvrstvení obyvatelstva jednotlivých čtvrtí vnitřního města i předměstí se různilo a jeho nejvýraznějším rysem bylo soustředění nejzámožnějších měšťanů na náměstí. Majetkové poměry obyvatel předměstí a chudých čtvrtí vnitřního města přílehlých k hradbám byly obdobné.

Do poloviny třicátých let 17. století byly změny v majetkové struktuře Prešova vyvolány působením progresivních ekonomických trendů, ačkoliv koncem dvacátých let byla jejich převaha poněkud omezena. Jejich vliv však nebyl podstatně narušen až do poloviny čtyřicátých let. Pak se prosadily i některé symptomy ekonomického regrese, které v padesátých letech 17. století začaly ustupovat.

Základní a nejdůležitější složkou zdaňovaného nemovitého majetku představovaly městské domy, ostatní jeho součásti neměly u naprosté většiny obyvatel významnější podíl. Domovní fond Prešova roku 1619 tvořilo nejméně 605 domů, z nichž třetina stála na náměstí a 75 na předměstí.

Pouze dvanácti měšťanům patřil více než jeden dům, zato dvojnásobný počet jich vlastnil zemědělské statky. Zámožní prešovští měšťané by nepochybně uvítali možnost získat další měšťanské domy obdobně jako měšťané Levoče či Bardějova, avšak zřejmě k tomu neměli potřebnou hotovost, kterou raději uplatnili ve výrobě a obchodě. Platilo to zvláště o centrálních částech města, kde byl domovní fond poměrně stabilně rozdělen, o městské domy v jiných městských čtvrtích, pokud to nebyl dvůr, zřejmě zájem nejevili.

Investice v nevýrobní sféře mohli proto zámožnější Prešované obrátit k nabývání půdy, většinou ve formě zahrad, polí a luk, situovaných v katastrech Fintic, Solivaru a Malého Šariše. V jejich vlastnictví docházelo k četným přesunům, už vzhledem na počet jejich majitelů. Pole a louky patřily více než třetině majitelů domů a převažovali mezi nimi vlastníci malých pozemků. Zejména majitelé domů na náměstí vlastnili pozemky

v nadpoloviční většině. Totéž platilo o držbě zahrad, jen mezi majiteli předměstských domů byl poměr o něco nižší. Dalšími složkami majetku prešovských obyvatel byly zelné zahrady, sýpky, nezastavěné parcely, koželužny, pivovary a vinice, patřící většinou měšťanům z náměstí.

Téměř třetinu prešovského obyvatelstva roku 1617 představovali podruzi, žijící ve čtvrtině domů. Více nájemnických rodin v jednom domě se soustřeďovalo v nejhudších čtvrtích předměstí a ve dvorech zámožnějších měšťanů. Podruzi vlastnili pole a zahrady jen v malé míře, stejně jako užitková domácí zvířata, jichž používali i k formanským službám. Zatímco prešovští nájemníci nacházeli uplatnění zejména v řemeslné výrobě a obchodě, pracovali nájemníci v Bardějově ve větší míře na dvorech a pozemcích bohatších měšťanů.

Úspěšný rozvoj řemeslné výroby a obchodu příznivě ovlivňoval populační vývoj Prešova, který se v letech 1619—1660 shodoval s charakterem vývoje majetkové diferenciaci v rámci sociální struktury. Vzestupný trend se projevoval zvláště do poloviny třicátých let 17. století. Nejdynamičtější rozvoj probíhal ve čtvrtích vnitřního města mimo náměstí. Mírně se rozrůstala i předměstí, kde žila zhruba šestina obyvatel, takže v rámci celého města předměstí nenabyla větší váhy. Prešov dosáhl vrcholu demografického vývoje koncem padesátých let 17. století a byl po Košicích nejlidnatějším městem východního Slovenska.

V Bardějově se ve druhém desetiletí a v polovině třicátých let 17. století projevil sice určité příznaky ekonomického oživení, vcelku však převažovaly symptomy typické pro stagnující města, zvláště v polovině čtyřicátých let 17. století. Přes to, že od poloviny 16. století nedocházelo k výraznějšímu vzestupu výroby, Bardějov zůstal vyspělým řemeslnickým městem a centrem domácího plátenictví. Dálkový obchod v režii bardějovských měšťanů se postupně omezoval na zásobování místního trhu a kromě exportu vína do Polska se v rámci středoevropského obchodu neprosadil.

Vývoj majetkové diferenciaci a demografických změn prešovského obyvatelstva v letech 1619—1660 měl progresivní charakter, ačkoliv se uplatnilo i působení stimulů, které tento vývojový trend dočasně brzdily, nejvýrazněji ve druhé polovině čtyřicátých let 17. století. Prešov si po celé období uchoval postavení důležitého střediska řemeslné výroby a místního, oblastního a středoevropského obchodu, na němž se aktivně podíleli i jeho obyvatelé. Úkolem dalšího studia proto bude poznání objemu a funkce dálkového obchodu prešovských obyvatel a charakteru změn, jimiž procházel.

